

Esej o prijazni smrti

*ali zakaj, pri bogu, ne verjamemo,
da se da kaj spremeniti ...*

20. 4. 2020

Breda Jelen Sobočan

Korespondenca:

Breda Jelen Sobočan, psihiatrinja, sistemska psihoterapevtka
Specialistična psihiatrična ambulanta
Ziherlova 38, Ljubljana

---

*Mrtvi nimajo svojega kraja,
tudi ne sence, a
trajajo v očeh
drugih, tistih, ki so še, mrtvi
to vejo, spominjajo se,
in to je njihov način,
da zaživijo še drugič in jih
zdaj nič ne prizadeva, in
preveč je bolečine za tiste, ki ostajajo, preveč
nesreče je treba pregnati, da lahko malo obstajaš.*

Claude Esteban

Začenja se 6. teden karantene. V zgodnjem jutru skozi okno vstopa do konca razprta pomlad. Dlan jutra razsuje petje ptic kot grmenje izpod oblakov modrih spominčic, ki postopajo okrog vitkega debela mladoletne češnje. Še nekaj let in bodo češnjevi cvetovi pomočili svoje najbolj nežne prste v mojo delovno sobo. Sedaj so kot bel izdih na horizontu pogleda.

Potem se ovem časa. Sedaj, kot je že skoraj rek, »Sedaj ni čas za občudovanje češnjevih cvetov«.

Po ulici v raztegnjenem paru tečeta zgodnja tekača. Z glasnim govorjenjem, skoraj kričanjem, tiho cesto napolnita kolesarja v popolni športni opremi. Psi so se že navadili na čudno druženje lastnikov, povodci so daljši. Še malo, pa se bodo na dopoldanski sprehod odpravili pari, ki jih do sedaj, v norem predkarantenskem tempu, v svoji predstavi nisem povezala v družine ... Sedaj hodimo skupaj samo še sobiva-joči, javno označujemo svoje pripadnosti. Svoja stalna bivališča. Prej smo bili posamezniki, samo mimo hiše hiteči poznani neznanci ...

Otroška igra na ulici se je prelevila v vse pogostejše bratske prepire in posege mam, ki izgublajo živce ...

Najstniki, ki nam pred očmi rastejo kot gobe in nas s svojimi hreščecimi mutacijami soočajo, da si bodo kmalu izborili bolj odrasel glas, so poniknili v stanovanja. In študentje ... oh ... Kot da je mladost izgubila sapo ... pogoltnili so jih ekrani predavanj.

Stari gospod, ki že leta vsako jutro gre po zemljice svoji invalidni ženi, hiti še hitreje in še bolj sklonjeno čez križišče, kjer se ponovno pojavljajo avtomobili. Klobuk ima pomaknjen čisto na čelo, gleda v tla, skrbno napravljen v masko in rokavice. Silno je ponosen. Upošteva! Kot avstro-ogrski vojak se drži zapovedi bradatega cesarja, katerega sliko je moj ded do smrti skrival v omari. Ne ozre se več v moje okno, da si pomahava ... Zdaj je vojak!

Vsi ti ljudje o tem trenutku, ki ga ni mogoče spregledati, mislijo in pripovedujejo čisto po svoje. Če bi

jih posedli v skupino in iskali skupni imenovalec, ne bi našli veliko skupnega, od idiličnega miru in časa Zase do popolne izgube nadzora nad situacijo in izgube vseh vrst identitete.

Nedvomno pa bi se vsi strinjali, da živimo v izrednih razmerah.

V tem času so se naše identitete odprle. Lahko spremljamo prepletanje osebnega in profesionalnega. Lahko si predstavljamo, kaj bodo teme, ki jih bomo predelovali v bodočnosti. Zelo osebne zgodbe. O smrti in priložnosti ...

Nepredstavljivo

Zdi se, da je ta čas storil nekaj, kar si nobeden od nas ni niti v sanjah predstavljal. Danes se je zgodilo! Za nafto mora plačati prodajalec (20.april 2020). Da jo komu podtakne! V skladišče. Nova ekonomija, nova vojna dobičkarstva so na obzoru.

Globalizacija je v zadnjih letih spravila ves svet v urni mehanizem, ki se je vse hitreje in hitreje vrtel. Bili smo del nerazdružljive družbene/ekonomske organizacije – majhen zobati kolešček, ki so ga poganjali vsi drugi. In smo s svojim umerjenim vrtenjem vrteli vsak vsakega, tudi vse tiste poceni roke na Kitajskem, Indiji, v Vietnamu ... Trenirka za 3 evre, čevlji za 10. Požari v Avstraliji, v Kaliforniji. Sekanje pragozda v Amazoniji. Nič se ne da storiti! Jejhata, tak je svet. Taka je cena, da nam je udobno. Da gremo na počitnice, imamo pet avtov in štiri plašče ...

Sedaj pa ... Kot, da je nekdo odprl ohišje te velikanske ure in ustavil mehanizem. Vsak od nas je Sedaj kolesce, ki se še vedno vrti, ampak nekako vrti – s svojo frekvenco. Eni so se povsem ustavili. Drugi se delajo, kot da je vrtenje popolnoma nespremenjeno ... in vse oblike vmes.

Stvari, za katere so nas še pred tedni prepričevali, da so nemogoče, da se ne dajo spremeniti, da se ne izplačajo, so sedaj drugačne, dobile so drug pomen

ali so poniknile. Obrazi na televiziji so popolnoma novi. Tudi če odmislimo strašljive vladne govorce. Ni stokajočih lastnikov podjetij in predstavnikov denarne industrije. Me ne skrbi, da ne bodo prav kmalu prišli nazaj – kot strašne koronažrtve ...

Pomen zdravstva je drugačen. Vse, ki so bili prej družbeni paraziti, javni sektor, »izsesavalci« denarja iz gospodarstva ... sedaj medmrežje nenadoma kuje v zvezde in se zahvaljuje. Medtem pa se vse bolj kaže, da bo to – ta splošna hvaležnost, glavno plačilo za njihov prispevek v teh izrednih razmerah. Mogoče bomo celo »kaznovani« za pripravljenost ... Svet pri nas kaže svoj ciničen obraz.

Šole so inštitucija z izredno tradicijo. Od Marije Terezije trajajo in niso zastale niti med vojno, nam povedo starši. Ob razglasitvi pandemije seveda nihče ni bil pripravljen. Šolarji so ostali doma in učitelji so se – v svojih domovih in s svojimi premešanimi identitetnimi vlogami – bolj ali manj uspešno znašli v svojem poslanstvu izobraževanja. Bili so hitri in predani. O tem bo, upam, še veliko razprav. O izjemnem trudu, inovativnosti, pa tudi o pravičnosti in kvaliteti. O starših, ki so bili prisotni ali odsotni. Vsak teden bolj izčrpani. Ker so bili mogoče vpeti v svoje poklicne vloge. Brez varnosti, brez občutka, da bodo lahko opravili vse, kar jim nalaga ta čas. Če kje, se je v šoli pokazalo, da nismo vsi v istem čolnu.

Kriza je »kriza« in tudi »priložnost«

Ta kriza je lahko »fajn priložnost«! Seveda je bolj fajn za tiste, ki so premožni.

Socialna razslojenost je dejstvo.

Prejšnje krize (npr. ekonomska in migrantska) so nam pokazale, da je za večino (ne pa za krizne dobičkarje) veliko lažje zdrseti po družbeni lestvici navzdol, kot pa se (ponovno) povzpeti navzgor. Vsak od nas je postavljen v socialni razred. Od novorojenčka do tistega, ki sedaj umira, je jasno, da je izkušnja posameznika zaklenjena (tudi) v ta socialni zapor. Kar je enim dovoljeno pred žarometi, je za druge kaznovanja vreden prekršek. Uradno! Policija lovi mlade pare, ki nimajo skupnega naslova ... Sladka smrt ... Razuma.

V ZDA nas kapitalizem ob koronakrizi sooča, kako hitro lahko nastopi socialna (in tudi telesna) smrt. Brutalne izgube varnosti, zdravstvenega zavarovanja ... Denar je moč ... Delovanje te moči opisujejo tudi v zaporih. Pisali so o tem tudi iz taborišč. Dokler so lahko koga plačali, je bilo lažje. Tudi v največjem peklu, ki si ga lahko izmisli človek.

Status na družbeni lestvici in denar dajeta občutek moči in občutek, da v istih okoliščinah lahko različno upravljamo svoje življenje. Prinese minimalen ali dokaj izrazit občutek svobode. Prinese drugačno uzgodbenje karantene...

Moč in nemoč v karanteni

Otroci, majhni in veliki, so razvojno in absolutno v poziciji odvisnosti. V tem času je še težje. Ne samo, ker niso še dorasli odrasli vlogi, samostojnosti in avtonomiji (v okviru soodvisnosti), ampak jim tudi čisto praktične stvari odvzemajo vsakršno možnost glasu. So v popolnem stanju nemoči. Z njimi upravljajo ne samo oblastniki kot z vsemi nami, ampak tudi starši, učitelj, posamezna šola ... Splošno tako postane absolutno osebno ... Kako razume posamezen učitelj šolsko politiko in kako njegova konkretna, osebna situacija omogoča, da opravlja svoje poslanstvo, službo ... ki bo mogoče tudi plačana s »prostimi urami«. Kako se bo prilagodil »zoom viharju« in izvajal predavanja? Ali bo pošiljal navodila staršem, kaj naj otroci predelajo? Ali bo opazil tiste, ki se ne oglašajo? Se bo vprašal, če se skrivajo? Ali pomislil, če so neprivilegirani in nihče v gospodinjstvu nima pojma o tehniki, četudi so jim podarili (star) računalnik ... Za koga vse bo to socialna izključenost, manjvrednost, tiha smrt od sramu in nebogljenosti ...?

Družina je sistem, ki mu ne moreš ubežati

V našem poklicu dobro vemo, da je veliko družin, ki zdržijo v slabem, nevarnem in skrajno nestabilnem ravnovesju samo tako, da zelo budno regulirajo bližino in odsotnost ... Odhod v službo, v šolo, po opravkih, na dodatno delo na črno, v gostilno, k ljubici, na kolo ali fitnes ... omogoča, da se ne požrejo med seboj. Agresija je v vsakem mikronu družinskega zraka za marsikaterim oknom in vrati naših bleščeče čistih domov. Z revščino je vse težje samo še mnogo težje. Lahko živijo v majhnem panju brez izhoda. Fizično drug ob drugem, brez možnosti umika v svoj kot ... Kaj se sedaj tam dogaja ... Kako je biti v taki družini šolar? Kako tisti, ki je prejemnik nasilja? Kako tisti, ki ga izvaja?

Moj dragi prijatelj in kolega me je en dan vprašal, ali sem slišala, da je vlada prepovedala prosto prodajo alkohola ... Bil je 1. april in še kako dobro je vedel, da bom skočila iz kože. Ne, ker sem zagovornica zadevanja, ampak v teh razmerah nevarne ujetosti bi vsakemu pivcu podarila gratis repete ... seveda, če mu to ne poveča nasilnosti ...

Pomembni prehodi mladih

Šola ni samo znanje, šola je skupnost, je druženje, je socialnost. Kakšen šok, koliko travm bo to za te generacije šolarjev ... Po petih tednih že dobro vedo, da se morajo držati stran od ljudi. Če dobro opazuješ, vidiš, da se njihovo telo z obrambno reakcijo odzove na približevanje. Tujca. Pa tudi že znanca, vrstnika. Se približati ali se umakniti?

Si predstavljate mesece ali leto, dve obiskovanja šole, ki bo poudarjala telesno distanco... Po dobrih 5 tednih treninga stopijo na drugo stran, ko se jim po pločniku kdo približuje ... Se bliža socialna smrt?

Najstniki, zaključevanje 9. razreda, maturantje ... seveda je točkovanje že leta naš problem. Problem pravičnega in ustreznega prehoda je v šolski politiki nerešena uganka. Obenem je tudi dokaj finančno podprt projekt.

V preveč tekmovalni, samo v izide usmerjeni družbi, je težko biti učenec. Hitenje čez snov ali se učiti ob mentorju, se učiti iz napak? Sprejemati proces učenja-poučevanja kot najpomembnejši vidik razvijanja uma. Vse šolsko delo poskušamo postaviti v objektivne okvirje ... Nekateri procesi so pri tem zares težek zalogaj. Visokošolski učitelji so nezadovoljni z »materialom«, ki ga pridelajo srednje šole ... Kje na poti šolanja nevidno umre človeška radovednost, pri mnogih učencih (in učiteljih)? Otroško zanimanje? Učljivost?

Postopna smrt kritičnega razmišljanja je vse bolj problematična. V najširšem smislu. Ravno veselje iskati rešitev v težki nalogi, je bistvo matematike ... ne zgoj najti rešitev, ampak zdržati pri miselnem naporu in se ne vdati, obupati, se sramovati ... Sram v šolskih klopeh je največji morilec naše družbene prihodnosti.

Ljudje, ki niso sposobni zdržati negotovosti in razmišljati kot Subjekt, iščejo bivanje v avtoritarno vodeni družbi. Ne vedo, kako živeti v svobodi, iščejo vodjo, ki ve, jim pomaga, da ne bi bili tesnobni ...

Odnos do napake

»Sedaj« nam še kako dobro nastavi zrcalo ... En dan se kaznuje »cel razred«, ker so ljudje menda postopali ob morju in jezeru, ki sicer hoče živeti predvsem od dragih kavic, odmrznjenih rib ali pregrešnih kremšnit ... Potem se napove postopno odklepanje družbe, ki je obstala za cel mesec. Dejavnosti se izbirajo dokaj jasno po interesih in moči ... Kdor je močnejši, bo mlel.

Potem zagnani ministri in peterpanovski vodja naroda navdušeno opazujejo obkolpno grmovje iz

katerega bruha nevarnost in se v strahu in planiranju stisnejo v gručico ... opsa, vsem se nam dogodi, da se zbudimo in ne vemo, da smo v razcepljenem svetu karantene, socialne distance, mask, ne-zbiranja skupin ... V svojih telesnih odzivih, v svojem avtopilotu smo še v starem, analognem svetu bližine, dotikov, laži in resnic iz oči v oči ... Tako namreč najlažje vplivamo na druge, da se jim približamo ...

Ko so zasačeni v istem kot mi vsi ostali, ki se sedaj odpovedujemo dotikom svojih staršev, odseljenih otrok in vnukov, pravnukov ... ko delamo približke terapij po videoaplikacijah ali telefonih ... ljudje v odločevalskem razredu prirejajo parade nezrelosti ...

Kaj se ob takih nekritičnih in otročjih reakcijah, ko bi bilo treba prevzeti odgovornost za svoje napake, učijo mladi in stari državljani?

V šoli in družini – torej v družbi – bi se morali naučiti, kako rokovati z napakami. Ki se nam vsem dogajajo, kot so povedali vsi vpleteni ministri in bi rekel tudi Peter Pan, če bi govoril ... Izgubljena Adria Airways je imela, menda, ravno na tem področju največjo moč. Izdelana kultura soočanja in rokovanja z napakami. To je pomembno za vsakega od nas. Še posebej za zdravstvo, šolstvo in v prvi vrsti za politiko ...

Identitete v času virusa

Lahko bi pisala o našem delu v tem času. O tem se veliko pogovarjamo. Po telefonu, po elektronski pošti, družbenih omrežjih, video srečanjih. Kako globoko v prepričanja, kaj je psihiatrija, bo posegel ta čas. Kaj je psihoterapija. Kaj in kako s tehnologijo. Kaj z varnostjo ... Kako bo tekel odnos z bolniki preko maske. Porges trdi, da so oči in njihova mimika najpomembnejše ... torej, bodimo vsaj brez sončnih očal.

Poleg starosti, ki je v tem razstavljenem času izjemnega pomena, poleg spola, poklica, družinskih razmer, prepričanj in socialnega statusa, bi bil za našo identiteto pomemben čisto filozofski pogled na svobodo, odgovornost, smisel.

Politični self vsakega posameznika nosi odgovornost za to, v kakšni skupnosti bomo živeli. Zdravstvena politika je velik del tega problema. Po pandemiji bo čas, ko se bo treba dobro pogovarjati o tem. Gotovo bodo ostali, se morebiti celo povečali, osebni interesi in medsebojni konflikti, ki ne omogočajo dovolj dobre demokratične razprave, ki vzame precej več časa kot odločno ukrepanje in določanje. Nerazrešljiv gordijski voz, ki je zavozlal mnoge zdravstvene sisteme, bi se lahko precej zrahljal, če bi se znali pogovarjati, če bi uspeli definirati, kaj je Dobro ... Pri tem bi nujno potrebovali razširiti

sisteme. Povabiti v zdravstveno politiko humaniste, filozofe ...

Še en sistem je na široko izstopil v tem času. Kultura kot taka, v najširšem smislu ... Kultura, ki jo vsak od nas potrebuje za preživetje, za osmišljanje. Ponovno se je pokazala potreba po pesmi. Ko besede ujamejo med svoja krila bistvo naše izkušnje, so tolažba, smisel in upanje samo po sebi. Besede, ki nagovorijo človeško v nas, ki nas prevzamejo, opogumijo, povežejo z drugimi, z lastno bitjo, s preteklimi izkušnjami, so čarovnija sama po sebi ...

Pisanje je težko delo. Je trganje Lepega iz neoblikovane gmote. Kot kiparjenje, slikanje, snemanje, kot sedenje pred praznim notnim črtovjem, kot dotik prsta z vratom violine. Je kot noga, ki bo iz misli zarisala prvi plesni korak ... Vsakršna umetnost je garanje. Je prekopavanje nesmisla, je iskanje dragoce nega v mulju, je izraz večnega v naši smrtnosti ... Je blaženje smrti same ... Vprašanje, kako se bomo postavili za kulturo, vsi mi, ki sedaj s spleta z veliko žlico jemljemo sirup proti tegobam izolacije, karantene, pandemije?

Številke, številke, številke...

Če bi sedaj Maršovec spremljal dogajanje na našem planetu, bi opazil obsedenost s številkami. Vsak dan nas zasipajo številke. Testiranih, obolelih, hospitaliziranih, na intenzivni negi, umrlih. Doma. V tujini ... Bolj ali manj analizirane. Odvisno od interesa, kaj naj pokažejo ...

Štetje in številke smo si izmislili, da bi objektivizirali in komunicirali pojavnosti svet. Štetje in merjenje naredi stvari primerljive. Naredi okvir. Pomirja našo vedoželjnost in spodbuja nadaljnje analize stvarnosti ... Ko se premešajo številke in moč, pa postane statistika in merjenje ravno nasprotno.

Kitajske številke začetka pandemije, italijanske grozljive številke, ponovno spremenjene kitajske številke, številke posameznih držav, ki podpirajo izbrano metodo za soočanje s pandemijo. Številke, ki potrjujejo tiste, ki imajo eksekutivno moč. O pravem obrazu pojavov pri nas, pa zares vemo bore malo. Kje umirajo oboleli?

Mi, psihiatri, pa vemo, da imajo vse te številke človeški obraz. So delček pripovedi – bolj ali manj travmatične, ki bo ostala po tem času.

Preživijo samo miti in zgodbe

Sama sem rasla s pripovedjo o španski gripi. Moj dedek je bil v vasi, menda, edini preživeli najstnik. Živel je kot rejenc v vasi ob Muri. Njegova mama je

umrla v Gradcu. Ob porodu. Oče ni mogel in ni znal skrbet zanj in ga je pri 5 letih oddal v družino z že precej odraslimi otroki. Tam je rasel kot ljubljenski otrok. Špansko gripo je dobil, ko je bil star 18 let. Bil je hudo bolan. Družinski mit pravi, da je ozdravel, ker je vse dneve mrzlice ob njem v postelji ležala krušna mati, ki ga je »grela« s svojim telesom. Rekla je, da je že stara, on je pa na pragu življenja. Pripovedoval je, da se spominja, podobno v njenem molitveniku. In kot hrošč velikih »buhštabov«... Potem, ko se je zbudil iz agonije. Ta mit je za potomstvo kot zapoved, da bolezen, trpljenje in bližina smrti terjata dobrošno mero oddajanja toplote prizadetemu ...

Sedanja pandemija postavlja številke ogroženih v drugačen razpored. Umirajo predvsem starejši. Seveda ob izbruhu tega še nismo vedeli. Smo pa kmalu iz Lombardije dobili boleče podobe ...

Odnost do starih ljudi

Tako se nam je odprla Pandorina skrinjica institucij, v katere z bolj ali manj težkim srcem damo svoje ostarele. In za to oskrbo precej plačajo/mo. Obstajajo statistike, najbrž, ki bi lahko govorile o tem, kaj se je tam že lep čas dogajalo. Kot zanemarjeno zdravstvo, ki ni vedelo, v katero smer, je bila zanemarjena domska oskrba. Pri tem smo sodelovali vsi – zdravniki, politiki, svojci, državljani ... Ko so postali domovi vedno bolj prenatrpani. Ko se ni gradilo novih. Ko se je osebje vse bolj zanemarjalo. Ko je začel vstopati privatni kapital in so celo tujci gradili domove za stare ljudi pri nas, je bil čas za grozo ... Se je pa razmišljalo predvsem o profitih in nagradah tudi v državnih institucijah. Vsak šolar ve, da plus nekje pomeni minus drugje ... Če želimo profit, niso bile visoke oskrbovalnine dovolj. Počasi se je marsikje krčilo vse, kar je bilo več kot nujna osnovna nega – čistoča, hrana, zdravila ... Osebje je bilo izčrpano. Že mnogo pred epidemijo. Nič se ni dalo spremeniti ... A prav zares?

Nekatere stvari na svetu ne smejo biti dobičkonojne. Ker to absolutno ni etično. Ker za to nekdo mora plačati! Najšibkejši ... Kot trenirka za 3 evre ...

Pri nas kot tudi na »demokraciji« zahodu se je vse bolj jemalo dostojanstvo javnim sistemom. Podplačani delavci. Slaba oprema. Na zunaj velikodušno zapisane, skrivaj pa nedostopne usluge. Nekaterim se postavi stekleno steno, da ne morajo dostopati. Stekleni strop, da se ne morejo dvigniti ... Naj bo to kultura, znanost, šolanje, medicina ... in predvsem domovi za ostarele. Na čem so se kovali profiti, če so jih tako zagnano postavljali zasebniki? In to ekonomsko modri ljudje, ne neki humanistični šalabajzerji ...?

Že lep čas ima zahodna kultura sprevrženo ambivalenten odnos do starostnikov.

Poimenovanje rado prehiteva ozaveščanje. Dom »onemoglih«, »ostarelih«, »starostnikov«, mogoče kje »upokojujencev«... Kaj je bistvo v segregaciji te starostne skupine?

Otroke imamo v vrtcih ... Lepo, a ne? Vrtički, majhni vrti, vrti za majhne, majhni vrti za majhne ... vrtci.

Pri starostnikih poudarimo onemoglost, starost, pokoj ... skorajšnja pokojnost ...

Strašno so pomembne številke. Leta, sobe, koliko jih je v sobi, kakšno je plačilo ... Kako malo je bilo osebja, kako malo so plačani, kako malo se je vlagalo v njihovo izobraževanje ... Domovi so primerjali številke, ko so povedale zelo malo ... Neuporabne številke. Neprijazna smrt etike ...

Obrazi števil, pripovedi o koroni

Vsaka od teh števil ima svoj obraz! Prihajam iz Ljutomera. Malo pred lanskim božičem je v tamkajšnjem Domu za vedno zaspal moj oče. Moje žalovanje se je v tednih epidemije v Ljutomeru odvilo s svetlobno hitrostjo v končno hvaležnost, da je njemu in nam prihranjena sedanja kalvarija. Oče sedaj živi svoje drugo življenje, po Estebanu, kjer ga nič več ne prizadeva, meni pa je ostalo preveč bolečine za soočanje z razmerami, v katerih obstajajo tisti, ki so še živi ... V marsikaterem domu starostnikov je sedaj tako. V marsikateri inštituciji, ki je podhranjena, je poudarek na moči in avtoritarnosti, ne pa na pojasnjevanju in vzdrževanju toplote. Marsikje ne gre drugače, razumem. Starostniki so zaprti v karanteni. Ampak stari ljudje niso kot otroci. Niti niso nerazumni in neuki, kognitivno upadli in neobčutljivi ... To je nehumano in nespodobno, kar morajo sedaj poslušati o sebi in odnosu do ljudi v domovih.

Imamo osebne izkušnje s spreminjanjem klime v Domu Ljutomer. Znanje in zadovoljno osebje omogoča Dom onemoglih spremeniti v dom.

Osebne izkušnje so kazale, da je bilo dobro oskrbovanca pogosto breme inštitucijam. Tako je recimo murskosoboški kirurg nadrl mamu, ko je že drugič spremljala nepokretnega očeta po napotilu domaškega zdravnika zaradi neodvajanja na splošno kirurgijo. »Če mislita, da je to prostor, kamor bo hodilo vse Pomurje srat« ... oprostite, kirurški jezik ... A je to še vedno primer odnosa bolnišnic do oskrbovancev sedaj, ob korona infekcijah?

Ne vem, zakaj sploh nisem bila presenečena, da se je nesrečen pojav virusa zgodil in (v nasprotju z Rakičanom – upam) razplamtel v Ljutomeru. Me pa do

skrajnosti čudi, da marsikatera informacija in številka iz doma z okužbo ne pride v javnost. Govorci jo zamolčijo. Ali jo obrnejo. Kot da vsako okolje, ki podleže virusu, postane mali Vuhan ali mala Lombardija, precej dolgo, predolgo samo s svojimi tegobami ... S kontroliranimi, nepretočnimi informacijami in vsakovrstno izolacijo ... Predvsem tistega, kar ne bi smelo biti izolirano ...

Park prvega tabora je neposredno ob Domu. Prva samopostrežna trgovina v Sloveniji je bila 1958 leta odprta na Miklošičevem trgu, tam je bil na začetku 20. stoletja posnet tudi prvi slovenski kratki film... Mestece z napredno zgodovino je padlo na izpitu. Lokalna skupnost in sistemi, ki so širše vpeti vanjo. Poznam zgodbe obolelih v domu. Govorim s prijatelji, ki imajo svojce zaprte v to strašansko ladjo. Ti ljudje, zunaj in znotraj, bodo plačali davek.

Že precej dni, preden je prišla novica o obolelih v javnost, se je govorilo o tem, da je okužba. Zelo veliko smo dajali za presoje odličnosti v inštitucijah. Sedaj se vse to uteleša. Kader, izobraževanje, postopki. Čiščenje, priprava hrane, ravnanje z odpadki ... Vsi vemo, da je to nočna mora, ki so jo bolnišnicam in ambulantam inšpekcije in presoje dodobra vtisnile v vsakomesečne račune. Domovi niso bolnišnice! To je dejstvo! Nekdo pa je presodil, da ne potrebujejo zdravljenja v bolnišnici! Kdo je v zdravstvu ta, ki prepusti bolne starostnike osebju, ki ni medicinsko ampak zgolj osebje že od prej preobremenjeno s skrbjo za osebe s težavami, ki jih prinese staranje?

Res pa je tudi, da če nisi v Domu in si star in imaš covid 19, boš precej verjetno pristal v bolnišnici. Če si vojak, bodo najeli letalo – vse lepo in prav. Stari ljudje v Domu pa pridejo v bolnišnico očitno mnogo težje. Vem, da bodo uradni govorci oporekali. In ne vem, zakaj se mi zdi, da se močno sprenevedajo. Poudarjanje enakopravnosti še ne pomeni enakopravnosti.

Pomembna številka je nezasedenost respiratorjev! To je najbolj pomemben kazalnik, ki bo omogočil, da se družba zažene. Predvsem »delovni« del družbe! Mladina, otroci in starostniki bodo še »doma«. Respiratorji bodo tako na voljo obolelim. Iz delovnega bazena populacije?

Najmanj je verjeti informacijam, ki se ponujajo, nič ni jasno. Moji prijatelji povedo, da se številke smrti v ljutomerskem domu ne ujemajo z uradnimi. Diagnoze povečanih smrti niso covid, v glavnem zastoji srca ... Niso bili opravljeni testi? Že samo nestabilno testiranje vnaša nemir. Morebiti so testi opravljeni ne prav kvalitetno? So bili negativni in so narasle smrti, ker je toliko slabša oskrba? Tako neznosno

vzdušje? No, itak ob številu umrlih in noro razviti tehnologiji ne znamo povedati, kje so umrli ljudje zaradi covid-a ... Koliko ljudi umre v domovih za obnemo-gle? Številke so v okviru običajnega. Osebnost pa ljudje iz doma povedo, da je zelo hudo, dnevno umirajo oskrbovanci ...

Prijateljica pripoveduje: Njen oče je bil med prvimi obolelimi, je dejaven in mobilen možak. Ko je dobil pozitiven test, je bila ona tista, ki mu je po telefonu povedala izvid. Nihče ni šel do njega. Obolele so zaprli v sobe.

Dneve je imel zelo visoko temperaturo, zelo slabo je dihal. Nihče iz doma obolelih ni obvestil, kako in kaj. Kdo bo skrbel za njih – poznano osebo je očitno zbolelo ali bilo drugje? Kaj je za pričakovati? Kako bodo videti njihovi dnevi? Kdo bo bdel nad njihovim počutjem? Kdo bo vedel, kdaj je čas za bolnišnico? ... Moja prijateljica je očeta redno klicala, pogosto, ga hrabrila. Težko je govoril, zelo slabo je dihal, strah ga je bilo, bil je hudo osamljen. Ta, ki je najbrž prestrašen prevzel težko delo okuženih s korono, ga ni poznal, ga pa tudi ni nagovoril. Pomeril je temperaturo in oksigenacijo. Težko je dihati skozi zaščitno masko. Kdo bi bil lahko še zgovoren do starega, in prijazen? Ko je prosil, da mu zmerijo pritisk, ki mu je delal težave pred virusom in po televiziji govorijo, da je rizični faktor za slab potek, mu je povedal, da to ni njegova naloga.

Oboleli so ostali brez vsakršnih stikov. Zaprti so v sobe. Hrano jim v plastičnih posodah postavijo na stol pred sobo. Povsem po predpisih, seveda. Tedne je samo trkanje na vrata znak, da zunaj sobe obstaja še živ svet. V 11 dneh vročine je izgubil 12 kilogramov. Ves ta čas je bila izredna težava menjava perila, osebne in posteljne...ni bilo čiščenja. To osnovno pomanjkanje so nakazale tudi zadržane javne izjave osebja, ki je prišlo na pomoč ...

Prijateljčin oče je na srečo ozdravel. Dva testa sta že bila negativna. Zaenkrat še ni ideje, kaj in kako bo z ozdravelimi ...

Izjemna zapuščena, pomanjkanje pojasnil, ravnanje z ostarelimi bolniki, kot da nimajo pameti, kot da nimajo občutkov, strahu, to je pripoved svojca obolelega ...

Zaprte in prepuščene, pomanjkanje ljudi in znanja ... Strah obolelih na eni strani. Občutek kužnosti in strah, ki so ga vzbujali osebju, ki je bilo na začetku najbrž premalo zaščiteno in premalo podprto, ravno tako pozabljeno od boga in zunanjega sveta ... Strah še zdravih, da bodo oboleli. Delavcev in oskrbovan- cev ... Običajno, aktivni in v glavnem neonemogli

starostniki so izgubili svoje rutine, kar jih je dodatno vznemirjalo. Prenatrpanost, pomanjkanje osnovnega osebne prostora, prezasedenost osebja ... Vse je udarilo na plano in spremenilo Dom v HIŠO GROZE. Onemogli, telesno prizadeti in dementni v negovalnih enotah so bili skupaj z negovalci v peklu strahu, kdaj bo izbruhnilo. Ob tem pa nobene prave, zelo hitre poteze Ministrstva za zdravje, ki bi s pomočjo epidemiološke stroke čim bolj in čim prej pogasila požar lokalne epidemije. Predvsem pa skrivanje informacij iz strani Doma, sprenevedanje, merjenje moči, nezmožnost komunikacije, majhni in nehumani interesi, ki so bili pred spoznanjem o resnosti nevarnosti in pred humanostjo in povzročili, da je bil pravi čas zamujen ...

Zdravstveni sistem trdi, da gredo infekcije v Ljuto-meru z lahkim potekom. Da obravnavajo cel dom kot okužen. Da so stanovalci optimistični in komaj čakajo, da bodo šli v park (s spleta Prlekija on line). Šele peti teden epidemije so se vključili zunanji sistemi ...

Sprašujem se, kako umrejo tisti, ki jim nekdo (družba, mi zdravniki, statistika ...) nameni samo še nekaj malega časa ... Njihova smrt v statistiki ne pomeni nič. Ne zmoti slike. Pričakovana statistika. Mi določimo, da je njihovo življenje itak v izteku. Korona gor ali dol ... Ni nobenega alarma, ne odstopanja, ne razloga za skrb, sočutje, zastanek ...

Kakšne so to smrti? A je res poskrbljeno za to, da (star) človek ne odide čisto osamljen, prestrašen, v dušenju?

Vsi, ki so se zdravili v bolnišnicah, povedo o predanem osebju, ki jih je spodbujalo ... Bolniki v Ljuto-merkem Domu niso imeli nobenega stika s sočlovekom ... In niso vsi ozdraveli. Pripovedi o mrtvih so drugačne od uradnih. Kako bodo tekla spraševanja o zadnjih dneh, urah, minutah, ki si jih preživeli postavljamo ob smrti dragega, čeprav metuzalemsko starega svojca, prednika ...?

Komu bo verjela splošna, oddaljena javnost? Posameznim svojcem, ki so na drugi strani telefona, v popolni nemoči in hudi skrbi, ostajali (razumljivo seveda) zaradi ukrepov povsem odsekani? Ne, prevladala bo prikrojena pripoved ... Ministrstva se ne sporazumejo. Vsi pripovedujejo, da je dostop domskih oskrbovancev enakovreden drugim ljudem. Koordinator za COVID-19 za DSO v ljubljanski regiji, mag. Rajko Vajd, je ob tem povedal (Prlekija on line), da »število umrlih, ki ni večje od umrljivosti v obdobjih sezonskih okužb dihal in gripe v preteklih letih, daje lažen občutek manjše nevarnosti virusa, a je potrebno povedati, da se je smrtnost uspela obdržati na tej ravni

zaradi predpisanih ukrepov«. Pojasnil je, da se zdravljenja ni odrekalo nobenemu oskrbovancu, če je bilo ocenjeno, da je zdravljenje v bolnišnici potrebno in smiselno. »Ti bolniki so bili prepeljani na oddelke slovenskih bolnišnic. Na srečo pri veliki večini, 80 % oskrbovancev, poteka bolezen v blagi obliki.« Vajd je še navedel podatke: »V Sloveniji sta 102 domova za starejše občane. Na 114 lokacijah je v domovih starejših občanov nastanjeno okoli 20.000 naših državljanov, povprečno 170 na posamezen socialnovarstveni zavod. 65 % oskrbovancev je starejših od 80 let, 25 % pa je starih med 65 in 80 let.«

Vse lepo in prav. Zanima me, kako je mogoče, da ni mogoče videti števila umrlih zaradi covida v inštitucijah za ostarele, v bolnišnici in na domovih... In kako razumeti odklonitev, da kdo sprejme te obolele ljudi? V Domu so namreč premešani pozitivni in (še) negativni, bolni, zelo bolni, očitno spregledani umirajoči, ozdravljeni... In kako oditi iz zadnjega doma, če nisi nikjer dobrodošel, te dojemajo kot gobavca...? Stigma je neznosna!

Kako so umrli ti stari, nebogljeni, razčlovečeni posamezniki? Kdo in kaj nam dovoljuje, da zamahnemo z roko ob teh vprašanih, ki se dotikajo ljudi, ki niso iz bazena »delovnih« in perspektivnih, ampak gre pri tem samo in edino za humanost in kulturo?

Za zaključek

»Enkrat je treba umreti!«, »To ni človeka vredno življenje!«, »Lepa leta...« Kdo so tisti, ki si drznejo to izreči? Kdo so tisti, ki si jemljejo pravico, da sodijo o vrednosti človeškega bivanja? Politiki, zdravniki, mladi, močni, svobodni, bogati????

Kako se ravna z ranjenci (če smo že v vojni z virusom) na zadnji fronti in z najmanj perspektivnimi, potratnimi in nerentabilnimi člani družbe, kaže na kulturo in humanost neke skupnosti.

Ta dan, ko to pišem, ne vemo, kako se bo razpletlo... ne samo konec pandemije, ne, kako bomo vmes živeli... Ne, koliko bolečih zgodb se bo končalo slabo, koliko pa srečno.

Vemo pa, da drži, kar je rekla Renata Salecl na Madonino pripombo, da »smo sedaj vsi v istem čolnu.« Ne, ne... sploh ne. Samo morje je isto, čolne imamo pa zelo različne! Tisti v bogatejših lahko »čilajo« na soncu, igrajo golf, se peljejo na morje v svojo drugo hišo. Z lahkoto sledijo pouku na daljavo in delu na domu... Lahko meditirajo, konzumirajo spletno kulturo, kuhajo, telovadijo ob vodenih vadbah, se osebno nadgrajujejo. Pospravljajo kleti, podstrešja in menjavajo letne gume...

Lahko se zanašajo, če so v bolj razvitem zemljepisnem delu, če so bolj vztrajni in asertivni, da bodo ob okužbi prišli v bolnišnico, kjer jih bodo spremljali, ker se menda bolezen lahko silno hitro poslabša. Splet vas pomiri – zdravstveno osebje je vrhunsko, prijazno, neskorumpirano. Dajmo jim zapeti eno po domače!

Dobili bodo kisik ali celo respirator, čeprav je bilo zagroženo, da se ti, če si kritičen, lahko zgodi, da ga ne dobiš. Besede so močna reč! Ne izginejo kar tako iz zavesti. In v jezi je pogosto veliko resnice, ne samo v vinu...

Če si star, si sedaj pod hudim pritiskom. Številka, napovedi. Skrbi in omejitve. Če si v Domu, si dodatno brez perspektive... Še pred tedni samo »starejši« človek, z lahkoto naleti na nekoga, ki ga legitimira ob vstopu v trgovino. Ne štejejo več druge identitete prvine. Pokazati mora dokumente, ki ga segregirajo... v njegovo dobro, menda... Če je zgrešil uro, ker se je zmotil, ker je odmislił ukrepe ali preprosto izziva usodo, mu lahko oseba na vratih pokaže premoč. Kaligula (Camus), predstava uprizorjena v Drami in nam ponujena po spletu, tako dobro pokaže, kako svobodnega v odločanju, kako osvobojenega sočutja se lahko počuti človek, ki dobi moč... Te pogleda zviška, te ošteje in pošlje domov, se odreče humanosti, ti ne pomaga, ker več slasti dobi od premoči, kot od sočutja in pomoči... Vse to nam bodo povedali znanci, starejši, bolniki...

Vse je negotovo! Bolj kot kdaj koli to vidimo, občutimo, živimo...

A vedno ostanejo gotove stvari, ki so večne! So zakonitost! Od nekdaj je jasna meja med humanim in nehumanim. Jasno je, da se radi polastimo moči bogov. Obožujemo moč in oblast. Prestiž in veljavo... In lahko smo sočutni. Ni pa nujno. Ni obvezno. Niti za zdravnike, kaj šele za koga drugega.

In na koncu bomo (mogoče) vsi stari. In bomo umrli. Tako politiki in zdravniki in psihiatri... In mogoče bomo takrat »cvilili« in si želeli kisik, respirator in vsaj orokavičeno roko na čelu... to, da nekemu ob naši smrti zastane korak in utripne srce za slovo.

Vsak si zase in svoje želi prijazne smrti!

In zakaj se ne da nič spremeniti?